

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

З навчальної дисципліни «Соціальні та політичні конфлікти»
обов'язкових компонент
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №8. Типи політичних конфліктів

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробники:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А. А., професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук, доцент Марченко О.Г.

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Мацегора Я. В.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Чепіга Л.П.

План лекцій:

1. Основні типи політичних конфліктів.
2. Загальні причини міжнаціональних конфліктів.
4. Специфічні особливості воєнно-політичного конфлікту.
5. Суть регіонального конфлікту.
6. Політика та тероризм.

Література.

1. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. 5 вид, перероб. і доп. Київ: Знання, 2014. 645 с.
2. Дробінка І. Г., Кришталь Т. М., Підгорецький Ю. В. Політологія: навч. посіб.; Міністерство освіти і науки України. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 289 с.
3. Іщенко М. Політологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2014. 387с.
4. Кирилюк Ф. Політологія Нової доби: посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2013. 303 с.
5. Кузь О. Політологія: навч. посібник. Харків: Харківський національний економічний університет, 2014. 340с.
6. Обушний М. Політологія: довідник. Микола Обушний, Анатолій Коваленко, Олег Ткач; За ред. Миколи Обушного; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Довіра, 2014. 599 с.
7. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.
8. Ващенко І. В., Кляп І. В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 408 с.

Допоміжна:

1. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogokonflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.
2. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.
3. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.
4. Сахань О. М., Новіков О. В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 182–191.
5. Станкевич І. П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.

6. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2014. № 4. С. 6–14.

7. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь. Київ: ІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАП України, 2014. 188 с.

1. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ. за заг. ред. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті.

1. Електронна бібліотека Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (www.nbuv.gov.ua)

2. Пошукова система Google Академія (Google Scholar) - <http://scholar.google.com>

3. <https://www.cronicadelquindio.com/noticia-completa-titulo-жертва-дель-конфлікто-кламан-пор-це-де-віоленсія-анте-пандемія-хроніка-дель-квіндіо-нота-138178>

4. http://ideaspaz.org/media/website/FIP_COVID19_web_FINAL_V3.pdf

5. Наукова бібліотека ім. М.Максимовича www.library.univ.kiev.ua

6. Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія” <http://www.ukma.kiev.ua/ukmalib>

7. Національна бібліотека України <http://www.nbuv.gov.ua/>

8. Національна Парламентська бібліотека України <http://www.nplu.kiev.ua/>

Текст лекції.

1. Основні типи політичних конфліктів.

З функціонуванням політичних систем тісно зв'язані й соціальні та політичні конфлікти. Існують агоністичні (примиренні) і антагоністичні (непримиренні) конфлікти. Упустити можливості вирішити примиримі конфлікти сприяє їх переходу в хронічні і, навіть, переростання в непримиренні, антагоністичні. Арбітром між конфліктуючими класами, соціальними верствами і групами в політичних системах виступає еліта, яка управляє, що використовує державні владні структури і державне насильство в межах законності та консенсусних угод тощо. Якщо соціальні конфлікти можуть бути різних типів, то політичні найбільш важливі гі конфлікти, що безпосередньо стосуються розподілу в суспільстві дефіцитних цінностей: влада, матеріальні блага і соціальний престиж. Різноманітні конфлікти і з приводу розподілу суспільних матеріальних благ. Звідси, в різноманітних співтовариствах людей і неоднакові конфлікти за рівнем і змістом. Навіть у розвинених індустріально країнах Заходу з тривалістю «соціального добробуту», від 10 до 20 відсотків людей займає маргінальне (прикордонне) соціальне положення, потребує постійної матеріальної підтримки. Джерелом у соціальному конфлікті виступає убогість основних соціальних цінностей.

Знищення конфліктів між суспільними класами, підкреслював Карл Маркс, вимагає розподілу благ за принципом «кожному - по його потребам». -Можна виділити два типи конфліктів. Тип, що не порушує базового консенсусу суспільства, тобто такі конфлікти, в яких учасники не вважають, що для їх розв'язання повинна відбутися зміна соціальної та політичної системи суспільства. Другий тип конфліктів допускає цілісне перетворення суспільства.

Конфлікти першого типу ~ конфлікти, що не порушують базового консенсусу в суспільстві, вирішуються шляхом компромісу, угоди або консенсусу між сторонами. В суспільстві, де визрівають непримиренні базові конфлікти між окремими його учасниками, можливо виживання суспільства лише при умові, що ворогуючі політичні еліти будуть спроможні знайти механізми їх врегулювання або альтернативні безумовному знищенню супротивника засоби розв'язання конфлікту. Так, на початку 20-х років соціалісти і комуністи вважали, що в силу притаманних капіталістичній системі нерозв'язних внутрішніх класових конфліктів неминучий її крах. Але політичні еліти в усіх індустріально розвинених країнах Заходу і США, Японії зуміли тоді подолати гострі політичні та економічні суперечності та кризи, ввести соціальні та політичні конфлікти в нормальне русло розвитку суспільства.

Конфлікти другого типу ~ конфлікти, що ведуть до корінної зміни суспільно-політичної та економічної систем та ін. В умовах визрівання конфлікту, що допускає цілісне перетворення суспільства, відбувається розпад на непримиренні соціальні верстви, групи, що борються за знищення супротивника. Щоправда, в таких умовах можуть виникати тимчасові передишки, але не консенсус за основних розбіжностей, не просте зіткнення, не ті чи інші мотиви, вчинки тощо. Сучасна соціологія і політологічна конфліктологія вагомо доповнюють концепцію демократичного суспільства теорією і політичною технологією відвернення конфліктів, а також його використання в інтересах розвитку та вдосконалення політичних і суспільних відносин. Конфлікт зізнається не тільки руйнівною силою, але й творчою, оновлюючою. Така теорія є модифікацією теорії класового і соціального конфлікту і служить розробці політичних механізмів соціально-політичної, економічної, ідеологічної та іншої стабілізації суспільства (Ральф Дарендорф, Люїс Козер та ін.).

В науці про політику виділяється: конфлікт цінностей, конфлікт інтересів і конфлікт ідентифікації. Конфлікт цінностей - зіткнення різних ціннісних орієнтацій (ліві - праві, ліберали - консерватори та ін.). Розбіжність цінностей є одна з передумов конфлікту. Коли ж розбіжності цінностей виходять за певні межі, виникає конфліктний потенціал, формується передконфліктна ситуація. В Україні конфлікт цінностей пройшов три стадії: девальвація колективістських цінностей тоталітарного суспільства; відносна перемога індивідуалістських цінностей вільного демократичного суспільства; реанімація колективістських цінностей та ін.

Конфлікт інтересів - зіткнення різних, насамперед, політичних і соціально-економічних, інтересів.

Конфлікт ідентифікації - суперечності стосовно вільного визначення вільним громадянином своєї етнічної та громадянської приналежності.

Кризовий розвиток політичних конфліктів має кілька моделей: війна, громадянська війна, партизанський рух, тероризм, революція та ін.

Війна, за визначенням Кара Клаузевіца, справді стала продовженням політики іншими засобами. Будучи важливим показником життєздатності соціальних верств і організацій, які відстоюють свої інтереси в політичних системах, війна здійснює інструментальну, прикладну функцію. Військова могутність або фактор сили і є основним аргументом для радикальних і екстремістських сил на користь їх існування. У війні люди протистоять один проти одного не як індивіди, а як члени політичних спільностей (держав, повстанських груп), піддаючи небезпеці своє життя у боротьбі за політичні інтереси, що поділяють або не поділяють особисто. Незалежно від того, якою метою виправдують войовничі сили (партії війни) необхідність силового вирішення конфліктів, або підготовка до збройного зіткнення завжди приводять до обмеження можливостей задовольнити багато колективних потреб суспільства і соціальні інтереси. Незадоволеність може бути різноманітною: все залежить від спроможності політичної системи зняти гостроту напруги, викликану видатками на військові мету. При розвитку кризової ситуації все обертається обманом сподівань і надії людей всередині суспільства.

Громадянська війна - найбільш гостра, збройна форма боротьби за державну владу між класами і соціальними станами всередині країни. Громадянські війни можуть відбуватися між угрупованнями, панівними в суспільстві. Типи і форми громадянської війни - повстання рабів, селянські війни, партизанські війни, збройна боротьба народів проти гнобителів і поневолювачів тощо. Якщо в країнах Африки, Азії, Латинської Америки внутрішньополітичні конфлікти і раніше мали характер міжетнічних і релігійних незгод, відображаючи традиційні та патріотичні типи соціальних і культурних відносин, то конфлікти в формі агресивного націоналізму для країн пострадянського блоку стали відновленим явищем, національні конфлікти зростають на ґрунті незадоволення національних інтересів народів, з різних причин позбавлених раніше власної державності. Розпад у другій половині XX століття федерацій СРСР, Югославії, Чехословаччини та ін. відбувався на ґрунті нагромадження національних суперечностей, які згодом привели до напруженості, до антагонізму і, нарешті, відкритої несумісності тощо. Дезінтеграція в Югославії, республіках Середній Азії, Закавказзя, Прибалтики та інших регіонах має різноманітний ступінь інтенсивності конфліктів і масштаби застосування насильства. На тлі соціальних проблем йде процес нагромадження національних суперечностей в прихованій формі, минаючи стадію напруженості до антагонізму тощо.

Партизанська війна - специфічна форма вирішення політичного конфлікту з втягненням в боротьбу за встановлення політичної влади тієї або іншої соціальної групи, політичних партій широких мас країни, ведучи легальну і нелегальну боротьбу за перетворення суспільства, зміну політичного режиму тощо. За формою застосування насильства партизансько-повстанські методи

реалізації групових інтересів переплітаються з іншими формами силового підходу до розв'язання конфліктів - збройним тероризмом, в політиці тощо, політичний тероризм використовує тактику насильства або загрозу його застосування у ставленні окремих людей, що стали його жертвами в більшості випадків за збігом обставин або довільному вибору, тобто не прямі політичні супротивники. Мета скоєння терористичних актів - привернення уваги до конфлікту інтересів, в якому беруть участь групи, що вдаються до таких методів боротьби, намагаючись досягнути політичної мети. З другої половини ХХ століття особливо поширений міжнародний тероризм в регіонах Близького і Середнього Сходу. Його характерна риса: проведення спланованих державами або суспільними структурами терористичних актів, в основному за межами даної держави, у відношенні іноземних державних структур і окремих особистостей тощо.

Революція - одна з моделей кризового розвитку політичних конфліктів. Функція революційного засобу рішення політичного конфлікту допускає усунення суспільних структур, що віджили своє, їх пряме знищення в дійсності неможливо. Історія показує, що повернення в політичну систему, яка зазнала тотальної перебудови, до звичного статус-кво можливо і відродження після-тоталітарного хаосу перших революційних років більш життєздатних форм старого теж можливо. Дійсним механізмом усунення застарілих суспільних структур може бути їх подальший розвиток внаслідок ефективної взаємодії протилежних інтересів, що спонукають зародження і формування суспільних, соціальних інститутів, владних структур, діяльність яких спрямована на еволюційну зміну.

Скільки не різноманітні конкретні форми, засоби революцій, всі ж вони мають загальні, схожі типи революційних криз. Політична криза визначається, по-перше, кризою «верхів», по-друге, десакралізацією влади (тобто злиття образу непогрішимості та легітимності), по-третє, виникненням почуття життєвої небезпеки; по-четверте, формуванням альтернативного суб'єкту; використанням механізму радикалізації політики; по-п'яте, центристським переворотом. Такий ідеальний тип розвитку революційної політичної кризи.

2. Загальні причини міжнаціональних конфліктів.

Національний конфлікт - це конфлікт між національно - етнічними спільнотами або їх частинами. За своїми типологічними характеристиками національний конфлікт є, перш за все, соціальним, оскільки його суб'єктами виступають великі соціальні групи, інтереси яких стають суперечливими внаслідок наявної нерівності соціальних статусів цих груп в даній суспільній системі, в конкретній країні. Одночасно це і конфлікт, що має політичний аспект, бо жодна цивілізована нація не сформувалася поза притаманною їй політичною організацією, політичної держави. Нинішні національні конфлікти, чи то у Югославії або в Росії, в Ірландії або в Туреччині, в Грузії чи в Азербайджані, виникли й існують на ґрунті прагнення національних груп (меншості) до політичної незалежності від націй-носіїв існуючих у відповідних країнах

державних систем. В даний час в світі немає виключно національних конфліктів, а є національно-політичні конфлікти.

Поняття ж нації позначає соціально-історичну спільність людей, що склалася на базі деяких загальних цінностей і норм, обумовлена не загальним походженням, кровною спорідненістю або одним тільки спільним проживанням на даній території (хоча ці ознаки в багатьох випадках мають місце), а культурою, тобто системою соціально-історичною. Не заперечуючи можливості формування якоїсь нації на основі етнічних ознак, не можна вважати такий процес абсолютною необхідністю, історичним правилом. Нація - це державно-політичне, соціально-економічна і соціокультурна спільність людей. Зі сказаного випливає необхідність розрізнення національних та етнічних конфліктів і разом з тим визначення національних конфліктів як національно-етнічних стосовно регіонах, де не завершився процес розвитку етносів у нації. Таким регіоном є Росія. Національно-етнічні конфлікти мають свою давню історію. Їм передували міжплемінні і міжспільнотні, а більш за все конфесійні конфлікти, що відносилися тисячі і тисячі людських життів. Відомі в Європі хрестові походи (християн проти мусульман), кровопролитні побоїща католиків і протестантів між собою, турків - мусульман і балканських народів, християн, які боролися проти панування турецьких халіфів. Повна жорстокими конфліктами історія азіатських країн, де ці конфлікти найчастіше мали релігійний характер. Національно-етнічні конфлікти сучасного типу (у вигляді національних рухів) почали виникати в XIX і в на Чале XX ст. У Європі вони були пов'язані з формуванням незалежних держав і завершенням становлення сучасних націй (наприклад, німецької, балканських), в Азії - головним чином, з боротьбою народів за звільнення від колоніальної залежності (Індія, Іран, Афганістан та ін.), в Америці - також з боротьбою за незалежність від Іспанії і Великобританії. Деякі конфлікти, що спалахнули в кінці X ст., перманентно поновлюються і понині. Наприклад, курдський національний рух. Вже на конференції у Версалі за підсумками I-ї світової війни представники курдів вимагали національної незалежності, але її немає і сьогодні. Взаємна ворожнеча балканських народів не раз була джерелом бур у Європі. Зі створенням на початку XX ст. англійцями в Палестині «єврейського національного вогнища» виник конфлікт між арабами і євреями, продовжується до цього дня. Спочатку він був етнічним, тому що ні та, ні інша народність не були націями. Конфлікти, пов'язані з суперечністю між етнонаціональними інтересами, грають «винятково важливу» роль в наш час, хоча вони не посередньо виникали зі спірних питань територіально-державного устрою. Адже в кожному випадку конфлікту боротьба розгоралася за державне самовизначення певної, опинилася безправної етнонаціональної групи.

Природа національних (або національно-етнічних) конфліктів витікає з характеру етносів і націй як державно-політичних, соціально-економічних і соціокультурних спільнот людей, комплексних, багатосторонніх взаємин між ними. Зрештою, конфлікти виростають на ґрунті суперечностей між інтересами етнонаціональних спільнот. Інтереси ж формуються: у разі етносу - як інтереси замкнутої групової організації людей і групового мислення, де індивід не

відділяє себе від групи, і для нього будь-яка інша група виступає в якості ворожої, «чужий» по відношенню до своєї, для нації - як інтереси більше широкої, не замкнутою, але все ж таки відокремленої, самостійно існуючої, державно оформленої або оформлюваної спільності, яка купила (або набуває) свою соціально-економічну та соціокультурну основу.

Протистояння одного етносу іншому породжується їх груповою замкнутістю, відсутністю пов'язуючих цінностей, що спонукають етноси до взаємного співробітництва. В рамках якого-небудь соціального простору можуть блокувати ворожість етносів і створювати передумови для злиття їх в національну освіту (як це відбувалося в Європі). Конфліктність у взаєминах між націями виникає в умовах ущемлення інтереси в однієї і панування інтересів іншої. Будь-яке нерівність: політичний, правовий, економічний, культурний, нарешті, конфесійна, пов'язане з цим панування одних над іншими, перешкоджає вирішенню завдання самостійного розвитку національних спільнот і викликає протидію.

Причому, утиск інтересів може проявлятися і усвідомлюватися в різних галузях життя, зовсім не обов'язково в області політики. Поле конфлікту формується в різних ракурсах. Джерелом його може виступати будь-яка історична - (із позиції одного з етносів), що повинна бути усунута; захоплення території - життєвого простору етносу; руйнування його системи культурних цінностей і нав'язування чужих цінностей; деградація з вини іншого екологічного середовища; господарсько економічна експансія; мовна нерівноправність і т. д.

Оскільки національна ідея втілює ідеї націоналізму, вона завжди пов'язана з конкретно етнонаціональною спільністю, так чи інакше відображає потреби і інтереси останньої, то в історії існували і існують різноманітні види націоналізму. В Індії, - це індуський, мусульманський і сикхський націоналізми. Неру називав тільки перший «справжнім» націоналізмом, тому що він, на відміну від інших, характеризує не суспільні настрої і позиції, а стан духу і поведінки більшості населення - Індусів. У країнах Близького Сходу існує арабський націоналізм, який також представлений в різних проявах. З західним націоналізмом народи світу ознайомилися на прикладі такої її антилюдської форми, як фашистська ідеологія і практика. Національний рух, так само як і конфлікти, агентами яких вони є, націоналізми, що лежать в їх основі, звичайно, не завжди руйнівні. Такими вони стають, якщо перетворюються в національний рух і конфлікти. Іншими словами, коли з форм визвольної боротьби вони перетворюються у форми насильницького утвердження панування однієї нації над іншими (в край радикальна форма націоналістичного руху - фашизм). Межа між національним і націоналістичним рухами дуже відносна; перехід першого в друге зумовлюється протиставленням національного демократичним принципом, прагненням до незалежності і самостійного розвитку національно-етнічної спільності за рахунок обмеження, а то й нехтування демократичних норм загально житія для інших, проголошення інтересів цієї спільності єдино законними та вищими. До кінця 80-х - початку 90-х рр.. в радянському

суспільстві виявилося три типи етнонаціональних конфліктів. Один з них сформувався між радянською багатонаціональною спільнотою, що представлений єдиною федеративною державою з домінуючим російським народом, і національними групами, які мали формальну державну самостійність (у вигляді союзних республік). Зважаючи на розмаїття цих груп (було 15 республік), загальний тип конфлікту конкретизована в специфічних видах, кожен з видів по-своєму формувалася, розвивався і завершувався. Тим не менше, їм були притаманні деякі спільні риси. Другий тип конфлікту - всередині республік: між так званою корінний національністю і національною меншиною. У кожній колишній союзній республіці після її відділення від Союзу утворилися такі меншості з числа російськомовного населення та інших етносів. І в переважній більшості виникли незалежних держав стали формуватися подібні конфлікти.

Третій тип конфлікту характеризував (і тепер характеризує) міжетнонаціональні відносини всередині власне Росії; це конфлікт між утвореннями, що не мали до «перебудови» статусу державності, колишніми автономіями як суб'єктами російської Федерації і російським співтовариством в цілому. Звичайно, і даний тип конфлікту не виявлявся скрізь однаково. Досить зіставити національний рух в Татарстану і Чечні, щоб зрозуміти їх суттєву різницю і з джерел, і за характером розвитку, а тим більше результатів. Повернемося тепер до аналізу першого типу конфлікту. У його основі лежить прагнення до територіально-державного самовизначення націй, які сформувалися в радянський період. Ідея національної держави (держави корінної нації) становить політичну суть націоналізмів, що рухали мільйони колишніх радянських народів на боротьбу, як їм здавалося, за демократичне оновлення своїх республік, за звільнення від бюрократичного диктату Союзної центру і засілля росіян. Відцентрові процеси виникали і розвивалися, звичайно, на ґрунті національних відмінностей: історико-культурних, мовних, конфесійних, нарешті, територіальних. Однак вирішальною (пусковою) причиною стали бюрократична адміністративна система (авторитаризм) в управлінні країною і пов'язана з нею суперінтернаціоналізація громадського життя, ігнорування об'єктивної заходи співвідношення інтернаціонального та національного в соціально-економічному, політичному і культурному розвитку республіканських спільнот. Абсолютизація інтересів держави, а скоріше, монополія його бюрократичних центральних відомств, насадження наднаціональних форм і методів державного господарсько-економічного культурного будівництва в республіках, ігнорування необхідності сполучення загальносоюзних принципів з національною специфікою їх реалізації все це і означало суперінтернаціоналізацію суспільного життя, в кінцевому рахунку, перетворення інтернаціоналізму в ідеологічний та адміністративно - політичний постулат. Інтернаціоналізм перетворювався з принципу гармонізації міжнаціональних відносин в принцип примусового.

Російське суспільство - поліетнонаціональне. Якщо погодитися навіть з тезою про наявність в країні однієї зрілої загальноросійської нації, де домінують

росіяни, то не можна не визнати, що до її складу асимільовані багато етносів-народів, які століттями жили і живуть у співпраці з росіянами в єдиному соціально-політичному, економічному і культурному просторі; етноси, ніколи (або вже багато століть) не мали самостійної державності, але зберігають і розвивають свою специфічну культуру як складову частину загальноросійської культури. Було б ідеалізацією реальності стверджувати, що таке об'єднання народів безконфліктно. Латентний стан конфліктності постійно зберігався; проривалися періодично і реальні конфлікти, в тому числі з ідеєю політичного самовизначення найбільш розвинених етносів, як, наприклад, татарського. Відома спроба реалізувати задум об'єднати всіх мусульман Росії від Казані до Паміру в окрему державу, що йшов від татарських марксистів. Був, але зазнав невдачі через громадянські війни проект створення Радянської республіки татаро-башкирів Волги і Уралу. Конфліктність виявлялася на побутовому рівні, в міжособистісних стосунках.

Латентні суперечності, що мають історичне коріння і породжені політикою сталінізму, перетворилися на явні. Потужним стимулом розвитку суперечностей у етнопатрістичних конфліктах стали помилкою в політиці російського керівництва, зокрема, заклики до безмежної суверенізації колишніх автономій і рішення про реабілітацію репресованих народів без продуманих механізмів їх реалізації.

4. Специфічні особливості воєнно-політичного конфлікту.

В сучасних умовах воєнний конфлікт набуває якісно нового наповнення як за змістом бойових дій, кількісно-якісним показником, так і за типом суперечок, які вирішуються. При цьому на першому плані в них вирішуються соціально-політичні передумови виникнення конфліктів, етноконфесійні суперечки, сепаратизм, територіальні протиріччя, національний менталітет (егоїзм) того чи іншого етносу, елементарна боротьба за владу, економічні суперечки тощо, що призвели до збільшення кількості як міжнародних, так і внутрішньодержавних небезпечних соціально-політичних конфліктів, а останні у більшості випадків, переросли в локальні, регіональні конфлікти з участю коаліцій держав проти однієї держави. Такі конфлікти, що відбулися у Чечні, Югославії, Придністров'ї, Нагірному Карабасі, зачіпають національні інтереси України, а саме: зрив постачання нафти та газу, контрабанда зброї і наркотиків, збільшення біженців в Україну тощо.

Участь у державних миротворчих операціях та багатонаціональних силах щодо врегулювання конфліктів Україна розглядає як найважливішу складову частину своєї власної зовнішньої політики, коли це здійснюється на підставі рішення Ради Безпеки ООН, відповідно до статуту ООН, ОБСЄ та інших регіональних організацій з підтримування миру і безпеки під загальним керівництвом Ради Безпеки ООН (закон України "Про участь України в міжнародних миротворчих операціях").

Воєнний конфлікт - форма розв'язування (вирішення) політичних, соціальних, територіальних, етнічних, релігійних (конфесійних) та інших

протиріч між конфліктуючими сторонами із застосуванням воєнної сили з різними політичними цілями і масштабом воєнних дій. Сутністю воєнного конфлікту є збройне зіткнення між угрупованнями військ (сил) сторін, а змістом - сукупність воєнних (бойових) дій тактичного і оперативного рівня, які організуються і проводяться по єдиному плану і замислу для досягнення воєнно-політичних цілей.

Під цим кутом зору зараз необхідно проаналізувати історичні воєнні конфлікти, які відбулися за останнє десятиріччя.

Більшість конфліктів (5 з 8, тобто 62 %) відносяться до внутрішньо-державних, вони виникли з внутрішніх причин на етноконфесійних і територіальних протиріччях конфліктуючих сторін, детермінуються агресивним сепаратизмом і боротьбою за незалежність і самовизначення, з однієї сторони, і відстоюванням територіальної цілісності держави - з іншої. Протистояння між державними структурами і сепаратистськими рухами всередині держави викликають високу політичну і соціальну напругу і призводять до збройного зіткнення конфліктуючих сторін. Для ліквідації (припинення, розв'язання) конфлікту, як правило, вводяться миротворчі сили. А окремі конфлікти переростають в міждержавні і навіть коаліційні (наприклад, Боснійський - НАТО і Югославія).

38 % конфліктів (3 з 8: Карабахський, Ірако-Кувейтський, операція "Лис в пустелі") являють собою міждержавні конфлікти, вони викликані політичними та економічними причинами і, крім конфлікту в Нагірному Карабасі, носять регіональний масштаб - "коаліції держав НАТО проти Іраку".

Основними воєнно-політичними цілями конфліктів є:

- забезпечення безпеки поставок нафти в Західну Європу і звільнення території Кувейту;
- посилення позицій США і НАТО на Близькому, Середньому Сході і на Балканах;
- дестабілізація обстановки і спроба усунення законно обраних режимів Саддама Хусейна, Мілошевича, що перебувають в опозиції США;
- боротьба за перерозподіл влади і стратегічних джерел сировини (зокрема, нафти) в Чечні між мафіозними угрупованнями Центру і регіону;
- примушення керівництва Іраку до виконання резолюцій Ради Безпеки ООН № 687 про знищення ЗМУ (операція "Лис в пустелі" - 1998 р.);
- боротьба за незалежність і самовизначення окремих етноконфесійних груп населення і відстоювання суверенітету і територіальної цілісності держави;
- припинення конфлікту, підтримування миру і стабільності в регіонах.

Воєнно-політичні цілі конфліктів, як правило, досягались вирішенням таких завдань:

- застосуванням політико-дипломатичних, економічних та інших мирних засобів і механізмів ООН і ОБСЄ (вводом економічних санкцій, економічної блокади проти Іраку і Югославії), прийняттям резолюції Ради Безпеки ООН № 687, яка засуджує агресію Іраку проти Кувейту і передбачає знищення засобів масового ураження (ЗМУ) Іраку та ін.;

- демонстрацією воєнної сили (присутністю угруповань ВМС, ВПС і СВ НАТО, США і контингентів військ ООН в районах конфліктів, проведенням морської блокади, встановленням контролю за польотами в окремих зонах повітряного простору, воєнно-політичним і фінансовим тиском на уряди держав, де порушуються права людини, пред'явленням ультиматумів і таке інше);

- застосуванням воєнної сили, проведенням воєнних кампаній, операцій і бойових дій коаліційними багатонаціональними силами (багатонаціональними силами проти Іраку і силами НАТО проти Югославії), а також спеціальними операціями Збройних Сил (ЗС), Міністерства внутрішніх справ (МВС) і Федеральної служби безпеки (ФСБ) Російської Федерації (РФ) проти незаконних військових формувань у Чечні;

- проведенням миротворчих операцій і наданням гуманітарної допомоги біженцям, забезпеченням безпеки їх повернення в райони проживання.

Головною особливістю початкового періоду сучасних і майбутніх воєнних конфліктів і воєн є те, що ведучою роллю, яка колись належала СВ і починалась їх наземним вторгненням після завершення стратегічного розгортання, є зміна головної ролі ВПС і ВМС (Сил Повітряно-Морського нападу). Всі конфлікти за участю ЗС США і НАТО починались проведенням повітряних наступальних операцій (кампаній), які мали різний строк дії (3 доби в операції "Лис в пустелі", 43 доби в операції "Буря в пустелі" і 79 діб у Косовському конфлікті). Причому в операції "Лис в пустелі" і "Союзницька сила" наземний компонент - угруповання СВ, не застосовувався. Отже, основні функції по відбиттю нападу здійснювались силами і засобами ППО і ВПС Іраку і Югославії. Тому можна стверджувати, що роль військ ППО і ВПС в війнах і воєнних конфліктах зростає, вони першими починають збройну боротьбу і захищають від ударів життєво важливі державні і воєнні об'єкти, інфраструктуру і комунікації, забезпечують їх життєдіяльність і функціонування.

5. Суть регіонального конфлікту.

За географічними масштабами міжнародні конфлікти можна поділити в порядку їх розширення на три типи: локальні, регіональні та глобальні.

Локальними є конфліктами для яких характерне поширення:

- в прикордонних районах суміжних держав (як наприклад Індо-Пакистанський конфлікт чи Іраксько-Іранська війна);

- в окремих невеликих географічних пунктах відносно їх приналежності (конфлікт між Великобританією та Аргентиною за Фолклендські (Мальвінські) острови);

- на невеликих територіях конфліктуючих сторін (арабо-ізраїльські війни 50-70х років).

Локальні конфлікти найбільш поширені в біполярних міжнародних системах, що впливає з охарактеризованого вище опосередкованого протистояння ініційованого глобальними наддержавами. Характерним прикладом такої прихованої боротьби за перерозподіл сфер впливу між США та СРСР була ціла низка локальних конфліктів в часи "холодної" війни. Локальні

конфлікти переважно відзначаються незначним обсягом ресурсів, що залучаються до боротьби та спорадичністю. Якщо такі конфлікти відбуваються в прикордонних районах держав то, як показує досвід, вони мають затяжний характер, але у всіх інших випадках проходять блискавично. Локальні конфлікти, за певних умов, мають тенденцію до розширення масштабів та пере-творення в більш небезпечні регіональні та глобальні.

Регіональні конфлікти отримують поширення в більшій частині країн регіону або охоплюють його повністю. Такого типу конфлікти характеризуються, на відміну від попередніх, великими обсягами залучених до боротьби ресурсів, та як правило, середньою тривалістю. Існує два найбільш поширених варіанти їх виникнення:

- вибух локального конфлікту призводить до поступового втягнення третіх держав до нього, тим самим розширюючи не тільки склад учасників, але й його географічні межі та ресурсні масштаби. Прикладом такого конфлікту є Центральноамериканський 1970- 1980х років у який в той чи інший спосіб втягнулись всі держави регіону, а також опосередковано США, СРСР та Куба;

- держави регіону задовго до виникнення конфлікту групуються в протистоячі одна одній коаліції, які в момент вибуху конфлікту одразу вступають в боротьбу згідно наперед розроблених планів, як власне вибухнули обидві світові війни.

Глобальні конфлікти або світові війни охоплюють практично весь світ, оскільки якщо не прямо то при наймі опосередковано зачіпають всі регіони, всі країни світу, навіть в тому випадку коли вони не приймають безпосередньої участі у воєнних діях. Такі конфлікти характеризуються величезними територіальними та ресурсними масштабами боротьби між протистоячими коаліціями. Вони, як правило, також є середньотривалими про що свідчить те, що I світова війна тривала 4 роки, II – 6 років, що пояснюється міжрегіональним характером ТВД, які включали в себе сухопутні, морські та океанічні ділянки сумарною площею декілька мільйонів кілометрів квадратних. Світові війни, як правило, виникають в мультиполярній міжнародній системі і пов'язані, як було показано вище з дисбалансом могутності провідних держав світу та коаліцій котрі вони очолюють.

Міжнародні конфлікти, такого типу, практично завжди виникають шляхом ескалації від локального до глобального рівнів. Так I світова війна розвивалась від локального конфлікту між Австро-Угорщиною та Сербією, а - II від такого ж конфлікту між Німеччиною та Польщею.

За складом конфліктуючих сторін міжнародні конфлікти досить таки чітко діляться на: двосторонні, багатосторонні та коаліційні.

Двосторонні конфліктні, як правило впливають 3 територіальних, етнічних та релігійних протиріч, що виникають між суміжними державами, власне тому такі вони переважно мають локальний, затяжний характер. В окремих випадках двосторонні конфлікти також можуть відбуватися на міжрегіональному рівні, як наприклад японо-американська "торгова війна" 70-80х років, або війна між Іспанією та США на початку XX століття.

Багатосторонні конфлікти характеризуються хаотичним або поступовим втягненням держав у боротьбу між тими чи іншими їх угрупованнями, спричиненими переважно протиріччями політичного, економічного та військового характеру. Такого типу конфлікти мають здебільшого регіональний масштаб та є середньотривалими, а в окремих випадках вони та-кож можуть бути затяжними, як наприклад - Центральноамериканський, що пояснюється різним співвідношенням залучених ресурсів та масштабів території на якій відбувається конфлікт. Тут мається на увазі закономірність щодо того, що при великих географічних масштабах використання ресурсів в конфлікті не може бути швидким.

Коаліційні конфлікти, на відміну від попереднього типу, є наперед організованим, одномоментним втягненням держав в протиборство. Тобто створена заздалегідь коаліція держав розпочинає дії згідно так званого *casus foederis*, на основі попередньо укладених союзницьких угод про воєнні та політичні гарантії взаємної безпеки. Такі угоди мають конфронтативний характер, оскільки завжди спрямовані проти тої чи іншої держави, або протистоячої коаліції. Так задовго до I світової війни були створені ворогуючі коаліції: Троїстий союз та на основі франко-російського договору - Антанта. Втягненню держав Європи у II світову війну передувало укладення Німеччиною та Італією, так званого, "Сталевого пакту" та надання англо-французьких гарантій Польщі і Румунії. Коаліційні конфлікти в XX столітті, як правило, мали глобальний характер, відзначалися середньою (4-6 років) тривалістю та величезними ресурсами, що залучалися до протиборства.

6. Політика та тероризм.

Поняття тероризм походить від слова терор (лат. *terror* - страх, жах, жахливість). Саме ця обставина і визначає терор як особливу форму політичного насилля, що характеризується жорстокістю, цілеспрямованістю і удаваною ефективністю. Ці особливості визначили широке використання терору на протязі людської історії як засіб політичної боротьби в інтересах держави, організацій і окремих груп осіб. Власне, сам факт публічної страти кримінальних або політичних злочинців або процес аутодафе (публічне спалення на вогнищі єретиків, єретичних творів) в період середньовікової інквізиції, страти непокірних в період якобінської диктатури у Франції та інші політичні явища стали класичною формою терору в інтересах держави і католицької церкви. Тероризм - це метод політичної боротьби, що полягає в систематичному застосуванні нічим не обмеженого, не зв'язаного з воєнними діями фізичного насилля для досягнення певної мети шляхом усунення політичних противників (убивства політичних лідерів, військових або рядових громадян, вибухи, напади на банки, склади зброї, викрадення літаків, автобусів тощо). Звичайно, терор зв'язують з діяльністю державної влади в певні періоди існування держави, проте це не означає, що крім державної влади ніякі інші сили не спроможні вдаватись повсюдно до терору, наводячи страх і жах не тільки політичним противникам, а практично всім і кожному. Отже, терор може бути державний і недержавний.

Державний терор зв'язують з особливо репресивною жорстокою діяльністю державної влади у ставленні до політичних противників усередині країни і за її межами. Державний терор поділяють на внутрішній і зовнішній. Зовнішній терор асоціюється з агресивною або колоніальною політикою держави, спрямований на загарбання чужих територій, пограбування національних багатств поневолених народів, нехтування елементарних прав людини. Так, зовнішнім терором є монголо-татарське іго на Русі, поневолення Індії Великобританією, загарбання територій в Азії, Африці, в Латинській Америці Францією, Англією, Італією, Німеччиною, Бельгією та ін., дії фашистської Німеччини на окупованих територіях, діяльність властей та ін. Історія кожної колонії - це історія збройного терору і насилля колонізаторів.

Внутрішній державний терор в залежності від специфіки його прояву можна розділити на судовий і позасудовий. Судовий терор проявляється переважно в кримінальному переслідуванні політичних противників і масштабах застосування смертної кари. В Росії судовий терор особливо яскраво проявився у внутрішній політиці Івана Грозного в період оприччини. Позасудовий державний терор в Росії настає вслід за опричиною в періоди смуту в XVII ст. і знаходив відображення у воєнному придушенні політичних противників: протиборство Бориса Годунова і Лжедмитрія I, Шуйського проти Івана Болотникова та ін. Особливо позасудовий державний терор воєнного періоду властивий внутрішній політиці фашистських диктатур. Так, в перші дні приходу нацистів до влади Німеччину охопила хвиля терору, що мала подвійну форму: жорстоких і кривавих розправ під час заворушень, вуличних сутичок і потай завдаючих ударів у вигляді багатьох незаконних таємних арештів. Ліквідації противників без суду і слідства з допомогою тортур тощо. Встановлення в середині 60-х років фашистської диктатури чорних полковників у Греції привело до масового терору в країні. Тільки за один рік кинуто у в'язниці понад 60 тис. греків, багато з яких вбито і закатовано в концентраційних таборах на острові Юра і Лерос. За період правління військової хунти в Чилі в катівнях і тюрмах, таборах на галерах убито без суду і слідства понад 30 тис. чилійців. Та внутрішній державний терор може здійснюватись і без застосування військової сили в мирних умовах існування держави. Така ситуація склалася в СРСР в період тотального посилення сталінських репресій. На службу терору тоді поставлено і судові органи. В тоталітарних державах, особливо фашистських, поліцейський терор здійснюється в поєднанні з ідеологічним терором, опираючись на який владні структури намагались викрити будь-яке інакомислення. Ідеологічний терор крім прямого переслідування може проявлятися і в м'яких, завуальованих формах тощо. Недержавний терор широко застосовується католицькою та іншими церквами. Католицька церква широко застосовувала інквізицію. Інквізиція ще в XII-XIX ст. застосовувалась судово-поліцейськими каральними органами католицької церкви для боротьби з єресями. Відмінною рисою терору виступає масовість насилля, поширення різноманітних форм тортур і знущання над людиною.

Проте терор відрізняється від суміжних понять: війна, агресія, геноцид та ін. Війна визначається як збройна боротьба між державами або суспільне явище у вигляді продовження політики насильницькими засобами. Війна як і терор тримається на насиллі. Але насилля насиллю - різниця. Терор може супроводжувати війну, особливо загарбницьку, агресивну, але війна може вестись і без політики терору. Війна без терору відрізняється від війни, що супроводжується терором тим, що в конфлікті діють лише воюючі армії, і лише на збройні сили противника спрямовані всі насильницькі дії, до того ж дотримуються правила ведення війни у ставленні до поранених, полонених, медичного персоналу і не допускається насилля над мирним населенням, але коли узаконені згодою сторін або міжнародними конвенціями правила війни починають порушуватись і якась з воюючих сторін застосовує насилля у ставленні до поранених, полонених, мирного населення та ін., що водночас стає і суб'єктом терору. Поняття агресія асоціюється з поняттям війна і характеризує дії тієї з воюючих сторін, яка першою застосувала силу, тобто збройний напад. Агресія також може супроводжуватись терором. Поняття геноцид визначається як винищування окремих груп населення за расовими, національними чи релігійними ознаками.

Поняття терор, війна, агресія, геноцид хоча і відображають не тотожні за суттю суспільні явища, але все ж одного рівня за своїм значенням. Поняття ж репресія визначається як каральний захід, покарання, що застосовується державними органами. В історії прогресивні діячі вдавались до різних методів боротьби з існуючим державним ладом. На знак протесту і непокори вдавались до політичних вбивств, самосуду, терористичних актів, тероризму тощо. Терористичній боротьбі відводилась не основна, а допоміжна роль в революційному русі як засобу піднесення революційних настроїв мас. Так, Степан Степняк-Кравчинський, який здійснив 4 серпня 1878 року ударом кинджала вбивство шефа жандармів Микити Мезенцева на Михайлівському майдані в Петербурзі і зник з місця злочину, пізніше писав, що застосування кинджала стало наслідком відсутності інших методів змусити поважати священні людські права. Не такими методами потрібно добиватися визволення народу. Проти класу може піднятися тільки клас, зруйнувати систему може тільки сам народ. Та до терору вдавались окремі прогресивні діячі Росії і України, вбачаючи в терорі можливість визволення з-під гніту поневолені маси.

Тероризм і політика взагалі несумісні поняття і явища дійсності. Ще Володимир Ленін підкреслював, що «революційна тактика індивідуальних замахів недоцільна і шкідлива. Тільки масовий рух можна розглядати як політичну боротьбу». Правда, масовий революційний рух на якомусь етапі може вдаватися до вимушеного заходу - до політичного терору. Всякий тероризм - це акти політичного насилля. Тероризм не є чітким і єдиним явищем, а є метод політичної боротьби, що використовується різними соціальними силами. Тероризм може бути державним і опозиційним, консервативним і революційним, релігійним і націоналістичним. Форми тероризму різноманітні за суттю змісту.

Терористичний акт - одна з форм політерористичного тероризму, політичного насилля. Якщо в минулому терористичні акти зводились до вбивства окремих високопоставлених осіб, то в сучасних умовах об'єкти терористичних замахів значно розширені і змінилися самі форми замахів. В арсеналі тероризму є індивідуально спрямовані заходи, викрадення літаків і пограбування банків, взяття заручників, підпали і висадження в повітря офісів, складів, диверсії, шантаж, рекет та ін. Головною загрозою з боку терористів залишається загроза життю і безпеці людей. Без здійснення загрози і підкріплення її акціями (взяття заручників, захоплення літаків, закладання вибухівки та ін.) тероризм не став би мати сенс. Терористичний характер мали і акти помсти, які негайно ж піддавались широкому розголосу особами, які їх здійснили, або співтовариші виступали з детальним з'ясуванням мотивів і мети таких акцій і висуванням конкретних вимог, виконання яких стає сигналом до припинення такої практики. В сучасних умовах статистика здійснення діянь з терористичною спрямованістю також невелика. Здебільшого терористичні акти кваліфікуються як політичні вбивства. Отже, якщо вбивство терористичної спрямованості служить засобом створення обстановки напруження, засобом примусу до чогось або відмови від чогось тих або інших осіб, то політичне вбивство без терористичних ознак є способом вирішення якихось питань самим фактом здійснення політичного вбивства. Політичне вбивство не потребує примусу когось до чогось, все вирішується автоматично. Політичне вбивство звичайно оточене ореолом таємничості і прихованого сенсу. Із історії відомо, що політичні вбивства досить часто використовувались з метою захоплення влади тощо.

Головним у визначенні форм тероризму є те, з якою метою здійснюються терористичні акти. Політичними терористичні акти стають через мотиви і спрямованість. Відмінною рисою політичного тероризму є публічність його дій. Інші злочини терористичної спрямованості можуть здійснюватись і без особливої претензії на розголошення, інформуючи лише тих осіб, в діях яких є зацікавленість у винних. Тероризм же без широкого розголосу, без відкритого пред'явлення своїх умов не існує. Терористичні дії завжди здійснюються з метою самореклами, з намірами викликати шок, страх у населення і влади.

Тероризм - публічно здійснювані загальнонебезпечні дії або загрози, спрямовані проти суспільної безпеки і які створюють в соціальному середовищі обстановку страху, неспокою, приголомшеності з метою прямого або непрямого впливу на прийняття якогось рішення або відмова від нього в інтересах терористів. Політичним характером терористична діяльність принципово відрізняється від кримінальної злочинності, хоча між ними і є певна схожість. По-перше, кримінальні злочинці і терористи свідомо порушують законність; по-друге, ряд засобів, що використовуються ними, співпадають; по-третє, самі терористи нерідко залучають до своїх операцій кримінальних злочинців. Все це дає підстави декому з політологів твердити про відсутність розмежування між тероризмом і кримінальною злочинністю. Та більшість спеціалістів таку позицію не поділяють

Між політичним тероризмом та кримінальним злочином все ж таки більше відмінностей, аніж подібності. Ці відмінності полягають, насамперед, в меті і мотивах їх операцій. Терористи прагнуть залякати суспільство, змінити державний лад, внутрішню політику та ін., кримінальні злочинці не прагнуть до кардинальних змін в суспільстві, а намагаються, навпаки, не привертати уваги і не порушувати основ суспільства, в межах якого здійснюються злочини. Терористи прагнуть завдати удар системі, а кримінальні злочинці - награвувати. Терористичний акт має метою сколихнути суспільство жорстокістю, зухвалістю, з тим, щоб стати своєрідним засобом комунікації між терористами і владою, засобом впливу на владу. Тим-то терористи не тільки не приховують свою причетність до злочину, як це роблять кримінальні злочинці, але всіляко афішують.

В сучасних умовах виникнення і дії тероризму пояснюються, по-перше, передумовами кризових процесів, що є в багатьох розвинутих країнах. Тим-то, не випадково величезний розмах тероризму припадає на 70-80 роки. Економічна криза і безробіття зростання воєнних витрат і цін, злочинності ускладнює становище в багатьох країнах світу. Канули в минуле соціальні міфи і ілюзії, стала помітною зміна соціальної ситуації ряду суспільних верств, зокрема тих, хто є соціальною базою сучасного політичного екстремізму. По-друге, революційними процесами в світі, розмахом і активністю робітничого і демократичного рухів. Боротьба проти соціального і національного гніту породжує не лише революційні і визвольні сили, але й псевдореволюційні рухи. По-третє, класовою заінтересованістю правлячої еліти в різних сферах тероризму як знаряддя внутрішньої і зовнішньої політики. Тероризм – це знаряддя боротьби з прогресивними і опозиційними силами, а також неугодними політичними режимами та ін.

Розрізняють два типи терористичної діяльності: державна та опозиційна. Відмінність між ними полягає в тому, що державний терор здійснюється органами державної влади, панівного класу, а опозиційний терор - насилля і усунення - антирежимними угрупованнями. Репресії і переслідування є основним знаряддям державного терору. Терористичні акти - знаряддя ж опозиційного тероризму. Широкого розмаху набирають і вбивства на замовлення з метою усунення конкурентів тощо. Державний терор і опозиційний взаємозв'язані між собою, провокуючи один одного. Державний терор стимулює опозиційний тероризм, не допускаючи інші методи боротьби, оскільки державний терор придержує будь-яку опозицію. Політичні за мотивами терористичні акти в Донбасі, Одесі, Придніпров'ї та інших регіонах України мали здебільшого характер не державного, а опозиційного тероризму. До державного терору здебільшого вдаються нестабільні режими з низьким рівнем легітимності влади, вони не можуть підтримувати стійкість системи економічними і політичними методами. Стабільні ж режими вдаються до терору в тих випадках, коли вони становлять «закриті» системи, ізольовані самі собою від усього світу. В суспільстві ж, де назрілі проблеми вирішуються, власне, політичними методами, вірогідність тероризму нижче, аніж в тих режимах, де

вдаються переважно до насильницьких засобів, особливо, якщо ці засоби зв'язані з усуненням політичних противників. Коли ж державний тероризм виходить за межі окремої країни, то набирає характер міжнародного. Якщо на міжнародну арену виходять недержавні терористичні організації, то їх дії визначаються як транснаціональний тероризм.

В сучасних умовах виділяють ще два напрями тероризму: правий і лівий.

Правий тероризм це здебільшого фашистський, що характеризується людиноненависництвом, ультрареволюційністю типу Адольфа Гітлера в 30-40-х роках в Німеччині, в 70-х - на початку 80-х років терор Піночета в Чилі та ін. Бойовики ультраправого тероризму використовуються реакційними силами для збройної боротьби з прогресивними громадськими організаціями і суспільно-політичними партіями і політичними діячами, для створення в країні хаосу і безвладдя тощо з метою звинуватити в усіх бідах і негараздах ліві сили і здійснення провокацій проти всіх прогресивних сил. Більшість правих терористичних організацій діють під прикриттям держави, а, отже, і безкарно.

Лівий тероризм своєю діяльністю заважає революційно-демократичному і національно-визвольному руху. Злочини, що їх чинять ліві терористи, зникаються з правим і служать реакційним силам. Лівий тероризм тісно зв'язаний з молодіжним рухом. Лівий тероризм здебільшого об'єднує всілякі анархічні угруповання тощо.

В сучасних умовах політичний тероризм охопив майже всі країни світу - розвинуті і ті, що розвиваються, активно діють всі його типи і види. Особливо активно діють терористичні організації і угруповання в Італії, Франції, США, Німеччині, в Росії, в Україні та ін. Найвища активність терористичних і екстремістських організацій в Японії. Їх діяльність виражена в жорстокій, нелюдській формі. В Японії, в Європі, країнах Латинської Америки та й в самих Сполучених штатах Америки ліві екстремісти сприяють реакційним силам в розправі над прогресивним рухом та масовими організаціями. Відомі в Європі різноманітні угруповання, що ведуть терористичну діяльність проти прогресивних сил («Червоні бригади» - в Італії, «Червона армія» в Японії і Німеччині, «Революційна армія» в США та ін.). Тероризм по своїй суті діаметрально протилежний масовій боротьбі. Вдавання до терористичної діяльності це не тільки зневага до сили масового революційного руху, але й завдання великої шкоди соціально-економічній і політичній боротьбі народних мас за соціальне визволення.

В сучасних умовах боротьба проти тероризму ускладнюється подвійною і непослідовною поведінкою правлячих класів і властей, які наживають політичний капітал на терористичних акціях, відтісняють з політичної арени і дискредитують справді демократичні і ліві сили. Тому заходи, що вживаються проти тероризму, половинчаті: репресій зазнають лише справді ліві, прогресивні сили, а злочинні праві екстремісти так і залишались непокараними. Урядова преса і служба привчають обивателя до повсякденності тероризму. Звертаючи увагу на тероризм, засоби масової інформації сприяють його поширенню. Рішуча радикальна боротьба проти тероризму невіддільна від боротьби проти причин,

що його породжують: проти соціальної несправедливості, насилля, авантюризму, агресії тощо.

Логіка політичної боротьби на певному етапі допускає компроміс навіть між системними супротивниками. Досвід історії показує, що згодом такі тимчасові союзники, вирішивши загальне завдання, продовжують боротися уже між собою, поступово, але неухильно згортаючи масштаби легального політичного суперництва до меж однієї політичної партії, переходячи потім на внутрішній фракційний рівень. Тільки демократичні інститути і закони, що забезпечують політичний плюралізм і легальні форми боротьби, дозволяють, скажемо, представнику лівих сил стояти на одній трибуні з правими тощо. В ситуації ж, коли політична влада стане належати одній тільки політичній партії, неминуче відбудеться «внутрішня розбірка» з апеляцією постраждалого до порушених демократичних правил, що досі разом успішно й наполегливо руйнувалися. Вибір шляхів розв'язання конфліктів повністю залежить від конфліктуючих сторін, але не можна не урахувати і ті супутні фактори, які можуть відіграти вирішальну роль у виборі шляхів вирішення політичного конфлікту.